

SNOVANJA

Kranj, 19. oktobra 1976 št. 5 — I. X

Janko Messner

Kako sem postal gospod

Ne verjamem, da je še kaj lepšega na tem svetu, kakor je tisto tiho skrivnostno veselje, ki človeka navdaja z resničnim osrečujočim občutkom prav zaradi tega, ker je skrivnostno, samo njegovo...

Zaveda se, da bi ga lahko vsak trenutek obesil na katerikoli veliki zvon, pa tega ne stori.

Premaguje se.

In bolj ko se premaguje, blaže se mu to veselje razliva v prsih in mu jih širi. In če ga sreča kak znanec in ga vpraša, kaj da ima, da je tako dobre volje, se samo pomenljivo nasmehne, nekako tako kakor bi mu hotel prizanesljivo dopovedati: poslušaj me, prijateljček, med nebom in zemljo so tudi stvari, ki niso za vsakogar...

In prav gotovo si s takšnim skrivnostnim smehljajem pri znancu na mah pridobi veliko ugleda.

Res pa je tudi to, da ljudje resničnega veselja po navadi ne morejo ohraniti zase. To splošno izkustvo je ljudstvo stisnilo celo v pregovor, ki pravi, da je deljeno veselje podvojeno veselje, deljena sreča podvojena sreča. Ne rečem, za neke primere veselja bo to že držalo, ali upoštevati je treba, da ljudje v glavnem nimajo visoko razvite človeške zavesti in zato bližnjemu veselje raje zavidajo, kakor da bi mu ga privoščili: to je njihovo skisano notranje ravnovesje.

Sicer pa ko bo pričujoča zgodba končana, bomo morda tudi o tem kaj več vedeli, kajti tudi njen motiv je takšno nenavadno skrivnostno veselje, izjemno krhko, saj ga avtor občuti kakor skromni soj rahle vijolice v vlažni senci za visokim zidom ali pa kakor trepet marjetice, ki se je kdove kako zaplodila trdo ob kolovozu, da ji kar naprej grozijo široka traktorska kolesa.

Zato sicer besede tišče na jezik, pero pa se obotavlja sprostiti jih, spustiti jih v koroško javnost.

Prekočljive so zanjo in za avtorja, tvegane, kakršna je nemara prepovedana ljubezen, takšnale nežna skrivnostna koruzna zadeva, ki nikakor ni za v javnost, kajti kakor hitro bi prišla med ljudi, bi ji pretila nevarnost, da jo ti opljujejo, poderejo, raztrgajo...

In vendar ima vsak avtor ne samo neke posebne pravice ampak tudi neke obveznosti: namigavanja načenjajo bralcu živce in ce trajajo predolgo, so tudi v literaturi rahlo nesramna

Zatorej k stvari.

Komu se še ni pripetilo, da je hodil mimo kake znamenitosti dan na dan, leto za letom, v jutrih in večerih, pa je nikoli ni prav videl, ker je pač nikoli ni prav pogledal? Dokler se mu lepega dne ni odkrila sama od sebič, da se je nad njo resnično zavzel, če že ni osupnil... In se prijel za nos in se spraševal, kaj sem bil res ves ta čas slep ali kaj? Kako je bilo to mogoče? Saj me je toliko da ne bodla v nos...

Tako in nič drugače se je pripetilo letos majnika tudi meni.

Nedelja.

Prijazno se jutri za balkonskimi stekli.

Senice, ljubeznive solistke, cvrkutajo v železničarjevem sadovnjaku pri zapornicah tako navdušeno, kakor da jih čaka zanesljiv aplavz ali masten honorar. Morda pa se po petih hrupnih zasmrajnih delavnikih na Flatschacher StraÙe veselijo samo manj hrupnega, manj zasmrajnega nedeljskega zraka...

Železniška postaja Vetrinj pri Celovcu kraj junija 1976

V moji še nekoliko megleni zavesti se tiho tiho oglašča neko neopredeljivo hrepenenje, a se kaj kmalu stopnjuje v zavestno, na postelji neutешljivo kopnenje po prijaznem objektivnem soncu, ki ne razločuje domovini zvestih in nezvestih tipov.

Končno me požene prava živa sla po stiku z zeleno prirodo izpod pernice v trenirke in navzdol po stopnicah tako neustavljivo, da še na ceremonialno vsakojutrnje odtakanje ni časa pomisliti.

In ravno ta intimna okoliščina utemeljuje pričujočo zgodbo, zategadelj je njena navedba neizbežna, ne pa neokusna ali naključna.

To se bo prav kmalu izkazalo v samem jedru zgodbe.

Do vetrinjske železniške postaje je od vežnih vrat našega stanovanjskega bloka natanko pet sto metrov, ako jih za rekreacijo tri sto pretečem, dve sto pa prehodim. To se pravi od naših vežnih vrat do postajnega stranišnega poslopja. To je moja kratka proga tja in nazaj, ob železniških tračnicah mimo dveh lesenih nakladišč, nekako na pol pota do reke Sotnice, onkraj katere imam zakoličeno svojo ta dolgo progo sredi lesenih ut celovških vrtničkarjev, neponovljivo domiselnih v »urejanju« zagrajenega najemniškega sveta: glinovi germanski vrtni palčki z visokimi kapami in cofi stražijo tam na tratinah lončnice v samokolnicah, impregnirana kolesa gar, kričeče rdeče mavčne mušnice in debilno se režeče tatrmane vsake sorte, ki bi radi bili umetna rezbarija.

Na kupčke zloženo belo kamenje, iz katerega kuka tu pa tam kak udomačen svišč ali kaka plaha blede planika, ustvarja vtis skrbno negovanih zasebnih britofov.

Vsa drugačna je doktorjeva »dača« v gostem jelševju in mitrovju. Priključen ji je ovčji hlev in je neprestano zavita v domače duhove po gradiščanski belini, jugoslovanski stari slivovki in ovčjih lojnicah. Mož pojde kmalu v pokoj in ga bolj ko vse vprašljive diagnoze tega sveta zaposlujejo verzi iz Iliade.

Stara šola.

Vsakokrat, ko se po svojem »maratonu« pri njem ustavi, da pridem spet do šape, mi katerega zrecitira.

(Nadaljevanje na naslednji strani)

(Nadaljevanje s prejšnje strani)

In njegove sive oči v tistem trenutku zažarijo v nekoliko zabuhlem rdečkastem obrazu.

Trenutno bere Oblomova in daje Leninu prav, a ga je postavljala Rusom za svarilni zglede.

Ameriški »way of life« pa mrzi. Pa mormone tudi, ki so ga neki dan že hoteli za vsako ceno krstiti. Ne mara jih, ker niti ne kadijo niti ne pijejo.

(Naslov: DAČA medicini OBLOMOVKA, clausura ovium, condita 1968, doctoris J. B. Raskolnikoff Krasni).

Zmeraj kadar čutim, da me mlečna kislina v mečih od samega sedenja že boleče utruja ali do počasi trdim v hrbtu, se spustim hop hop hop na to svojo dolgo progno k Raskolnikovu.

To ni nikakršen športni snobizem. Bral sem nekje pri Schopenhauerju, ki je zanj resnično težko reči, da ni bil pameten mož, kako da bi moral normalen odrasel človek vsaj dve uri na dan hoditi, saj so bili naši predniki vendar nomadi.

Edino kar mi žali bobnič, so vrtno bencinske kosilnice, ropotave, smrdljive, da se bog usmili; da bi travo v vrtičih s pridom lahko popasle doktorjeve ovce, na to idejo pač še desetletja ne bojo prišli.

Toda nazaj k vetrinjski železniški postaji, imenitnem prizorišču in izviru moje skrivnostnega majniškega veselja. Že od daleč ugotoviš, da je podolgovata postaja eno izmed tistih nezamenljivih secesionističnih poslopj, ki jih srečuješ, ako imaš oči odprte, od Sarajeva, Ljubljane in Prage do Dunaja, kjer imajo domovinski pravico: kakor kovano lito železo, steklo in les v hladni razumski uporabni skladnosti, posnetek renesanse in klasicizma, zadnji samozavestni krik vsemogočne dunajske veljave pred totalnim polomom, pred pošastnimi »zadnjimi dnevi človečnosti«.

Lična steklena vetrnika na prednji in peronski strani poslopja sta v primerjavi z današnjo suhoparno arhitekturo pravi razkošen napredek. Na pročelju profili klasicističnega ogredja, vencev in konzol, skratka poslopje z dihom častitljivega cesarskega blagorodja in njegove visokosti, postavljeno tja v celovško predmestje ob prelomu dveh stoletij, leto dni pred prvimi splošnimi volitvami v dunajski parlament, ko so odprli rožansko progno Žihpolje – Svetna vas – Šentjanž – Bistrica – Področica.

Postajno poslopje, skrbno restavrirano, šele nedavno prebeljeno, je v tem majniškem nedeljskem jutru muzejsko mrtvo, nikjer žive duše, nikjer kakega psa, nikjer kake mačke.

Ob nedeljah tod ne vozi več noben vlak. Potniki se v naših dneh stlačijo raje v motorna vozila in hajdi na ceste faširat pločevino in človeško meso...

Zadnji koraki so že kar prava muka. Na svetu ni bolj bolečega hrepenenja kakor je tisto, kadar človeka na vodo tišči, pa ne ve, kje za božjo voljo bi odtočil...

O tem vedo povedati prave zgodbe groze posebno letoviščarji v tujih mestih.

Jaz se to jutro za ta del nimam kaj pritoževati. Bil sem deležen resničnih olajševalnih okoliščin, saj sem lahko stekel neovirano naravnost skozi odprta vrata, označena z velikimi črkami na pločevinasti tabli M A N N E R.

Ko čez nekaj časa spet stopim na plano, opremljen s pomirjenimi čutnicami v vseh potrebnih čutilih, zavsema osupnem, ko zagledam na že imenovani tabli pod že imenovanimi velikimi črnimi črkami M A N N E R manjše obledele črke G O S P O D J E ...

Bojim se, da me bo kap.
Sanjam?
Imam privide?
Potipljem se po čelu.
Potipljem se po vratu.
Vročine nimam.

Uščipnem se v uho.

To zabolj.

Torej niti ne sanjam niti se mi ne meša.

Pogledam na drugo stran table. Pa kaj je to?

Tudi tu ista podoba: zgoraj HERREN, spodaj GOSPODJE, čez oboje pa z večjimi črnimi črkami M A N N E R.

Ozrem se k drugim vratom. Tudi tam na pločevinasti tabli v ulitem železnem okviru: zgoraj FRAUEN, spodaj GOSPE, nad obojem pa z večjimi črnimi črkami F R A U E N.

Ne, zmoti je izključena.

Na svoje oči jih vidim, s prostim očesom jih vidim – dvojezične napise. Bliskovito se zvrsti v mojih možganih jezikovno-narodna politika vseh treh dosedanjih Avstrij od zgraditve te železne ceste do naših dni: prav gotovo, moje presrečne oči se radujejo nad samimi zlatimi starimi časi, prav gotovo, to so znameniti dvojezični napisi iz rajne cesarske Avstrije!

O bogovi, da ste dali m e n i t o doživeti! Da sem deležen tega rajskega pogleda v dneve našega jezikovnega bikoborstva, v samem letu Gospodovem devetnajstodesetdeseteminštem ...

Kaj potem, če nad samim javnim straniščem na jugu Celovca?

Mogočno se dviga hvalnica moje duše v dobrotljivo nebo, ki je nasitilo lačnega, napojilo žejnega ...

Zdaj, bogovi, bom laže zatisnil svoje trudne oči za vekomaj, ko pride ura, ki ste mi jo namenili za zadnjo ...

Zdaj verjamem, vi moji rojaki ob Zili in Dravi, vi moji nesrečni zadnji mohikanci, vi moji dragi vitezi žalostne postave, zdaj verjamem in bom verjel do zadnjega svojega izdihljaja, da so bili stari časi bolj širji od naših, novih.

Kakšen material, prosim vas! Kakšna kovina! Kakšna barva! Sedemdeset let, prosim vas!

Prva republika – zlagana, kakršna je bila po dobljenem plebiscitu do Slovencev v deželi – jih je prepleškala.

Zob časa jih spet odkriva ...

Dež in sonce, veter in dež – naši zavezniki.

Počasni, vendar zanesljivi. Naravne sile v zavezništvo z zaničevanimi ...

Moja nedeljska meditacija se razživlja in razgreva v vse smeri tega zastrtega in zavrtega duševnega životarjenja.

Nepopisni so moji občutki, nedopovedljiva milina se mi razliva po vsem ožljju, blaga kakor katera naših neponovljivo nostalgičnih viž – postavim tista, ko ptičica sem pevala in sladke sanje sanjala ...

Kakor prikovan stojim pod napisno tablo in naravnost telesno dojemam, kako se z nje vame naceja občutek preproste človeške veljave, potrebne, kakor kruh v mizi, občutek, ki so ga nam na tej zemlji že toliko da ne zatrli ...

Občutek, kako postajam g o s p o d.

Tako stojim tedaj tu, v tem prijaznem majniškem jutru, pred javnim straniščem celovškega predmestja in se ne morem ganiiti z mesta.

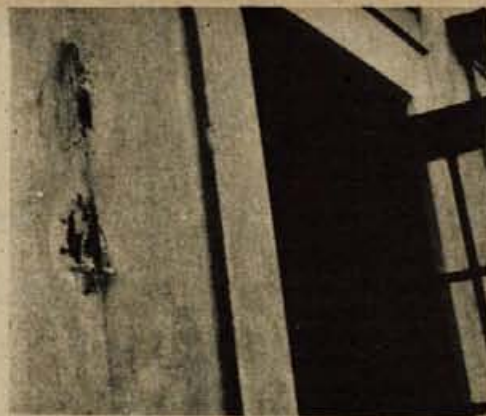
In jih božam z očmi in božam in jih požiram z očmi, požiram – te domače mi črke, vsako zase, drugo za drugo, potem pa spet vse skupaj – G O S P O D J E ...

In potem G O S P E ...

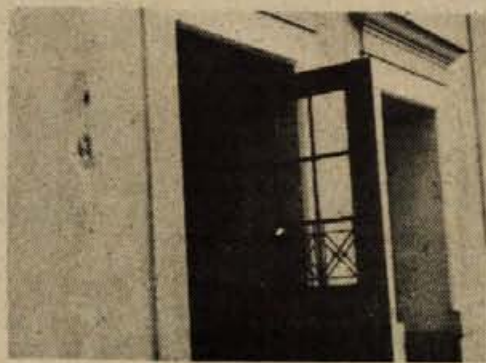
Že se mi zdi, da mi črke mežikajo, se mi prijazno smehljajo, me radogledne in radovedne pozdravljajo ...

Ne morem se odtrgati od njih in se ne morem.

Srce mi hrepeni gor k njim, ki se leskečejo tako plaho nad prazno železniško ploščadjo, kakor da na bedečem sanjajo, podobne domačinu, ki se je vrnil z dolge poti med svoje kot – tujec. In srce mi je žalostno, ker ne more objeti, kar vidijo srečne oči ...

Železniška postaja Vetrinj pri Celovcu kraj julija 1976

Sonce že odločno stoji nad Lipico in Tucami, jaz pa še kar naprej med obema tablama, nepočesan, bos, v plavih trenirkah.

V duhu jih zdaj gledam – vse tiste neštete gospe, kako vstopajo skozi ta zgodovinska vrata – ta »boljše«, obrtniške in uradniške, v klobučkih s suhim cvetjem in trakovi, v črnih šlabankah, ta »pavrsče« pa v hadrcih in cicastih jankah. Pa s pisanimi strehami, če bo huda ura ...

O, pa vse tiste gospode s samozavestnimi čedrami v rusastih ustih, kmetovalce iz Hodiš, Prtič, Dvorca in Kamna, iz Vetrinja, Potoka in Zrelca ... Ko čakajo na svoj čh.

In obžalujem, da, resnično obžalujem, da nisem živel že tedaj.

Da bi zdaj že trohnel.

A ko jih tako pasem – te svoje izgledovane misli, mi jih nenadoma splaši črna slutnja, porojena iz vcepljene preganjalice, notranji glas, fant, ta tvoja sreča je opoteča, kaj če te kdo skrivaj opazuje? Kaj te ne bo osumil, da si jih ti tja pripisal – te obledele slovenske gospode in gospe? In bo opozoril policijo, naj jih že prepleška?

In ti bo splavalo to tvoje tiho zadoščanje tja dol po Dravi ...

Groza me obhaja ob misli na to možnost, čeprav se obenem zavedam, da je vse samo romantično slepilo, vse, na kar skušamo zaničevati te dežele opreti svojo življenjsko voljo. Slepilo, kakor da bi kdo ljubkoval fotografijo vselega sočnega dekleta, medtem ko bi sočni izvornik ležal v objemu drugega ... Ali pa slepilo, kakor da bi se kdo pogovarjal s sliko svoje ljube na nagrobniku.

In vendar: kdor je zgubil najdražje, temu so tudi takšni samogovori na pokopališču v tolažbo.

Pa naj se širni kulturni svet čudi, kolikor se hoče, kako skromen je nas eden tu na Koroškem ...

Da se ti navduši in razpiše spričo takšne neznanosti na javnem stranišču.

Kdo zunaj v svetu more razumeti nas enega? Samo tisti bi nas mogel, ki bi znal podoživljati, kar nas eden doživlja. Ki bi znal nekoliko občutiti, kar nas eden čuti.

Ker pa sita vrana lačni ne verjame, se bojim, da bo takšne literature ta ali drugi bralec iz nemških vrst slej ko prej ožigosal kot prenapeto pregnano spakovanje.

Če bi bil jaz potrpežljive narave, bi mi ne preostalo drugega, kakor da mu odgovorim s Kristusom: o Bog, odpusti mu, saj ne ve, kaj govori.

Ker pa v teh stvareh že davno nisem več potrpežljiv, pač pa sem jih do grla sit; ker sem na tej zemlji že davno spoznal, kako malo in nič ne zaleže, če je nas eden po pravici glasen, po pravici zahteven, se raje zabubim in si ustvarim v skromnosti takšne straniščne poezije svoje duševno ravnovesje, svoje tiho veselje.

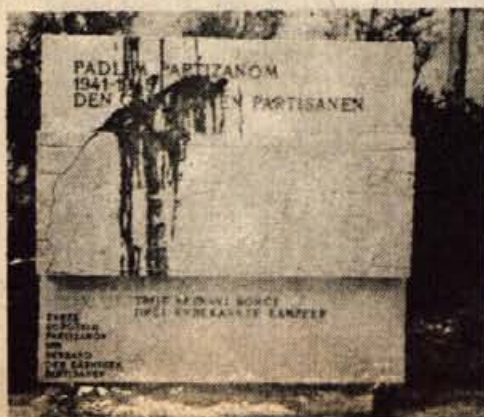
Svojo majčkeno majčkeno srečico ... Slovenski bralci bojo avtorja te poezije že razumeli, več mu pa treba ni.

In mu ne bojo očitali, da pretirava, če jim bo priznal še to, kako blago mu je pri duši vse od te majniške nedelje dalje, saj živi v trajni zavesti, da mu je treba skočiti samo pet sto metrov pa je lahko sredi Celovca – gospod.

Pravi gospod.
In se lahko kot takšen olajša, kadarkoli se mu zahoče.
Vsega hudega.

V Celovcu, prve dni junija 1976

Iz revije Mladje št. 23, ki jo v Celovcu izdaja Klub Mladje

Slovenski VESTNIK

Klic pravici

(ob sklepu štetja posebne vrste)

In spet
enkrat nas prevzelo
je spoznanje:
jezik
odgovornih
je dvorezen meč,
čast besede
odvečni tovor njihove oblasti.
Smrt
resničnost,
ki brezbrizno
ždi nad svojim plenom.

In je tu
življenje,
življenje naše in beseda,
vztrajnejša od vsake smrti!
Zakaj kri ni voda
in življenje ne številka!
(To dokazali smo,
ko nas je fašizem trl
z jeklenimi pestmi.)

A zdaj
čelade smrti
spet dvigajo glave
in že slavijo
svoje tihe zmage,
že čakajo
uspeh številke smrti,
ki naj pove,
da nas na zemlji tej več ni.

Spet
gre za staro pravdo,
za pravico
in življenje naše.
Zdaj,
bratje,
vest nas kliče v upor!
Zdaj
smo vsi enaki,
vsi zapisani
številki smrti.

Odločnost
za življenje
to naš je odgovor,
ki razblini v nič
bo vse
nakane
potuhnjenih računov
farizejskih demokratov.

Združeni
v borbi za pravico našo,
bratje,
nismo sami.
Tu je
ČLEN SEDEM!
nespodbiten zagovornik naš,
zapisan s krvjo naših padlih bratov,
borcev
za svobodo naše zemlje,
ki nas nosi več kot tisoč let.

Da, v tej
pravični borbi
nismo sami!
Klic naš
šel daleč prek, naše je dežele
in svet čedalje bolj spoznava
krivico,
storjeno nad nami.

Zato bratje,
vsi z dvignjeno glavo
dnevu
izničenih številke naproti!

Naj sovraštvo
se razblini v našem klicu po pravici
do življenja
in razsodnost naj premeri
svod neba
in um razjasni zaslepljenim,
da se bratstvo
in ljubezen
spet vrmeta v deželo našo.

Andrej Kokot

Andrej Valič

Arheološki spomeniki Gorenjske

(Nadaljevanje iz 4. številke Snovanj)

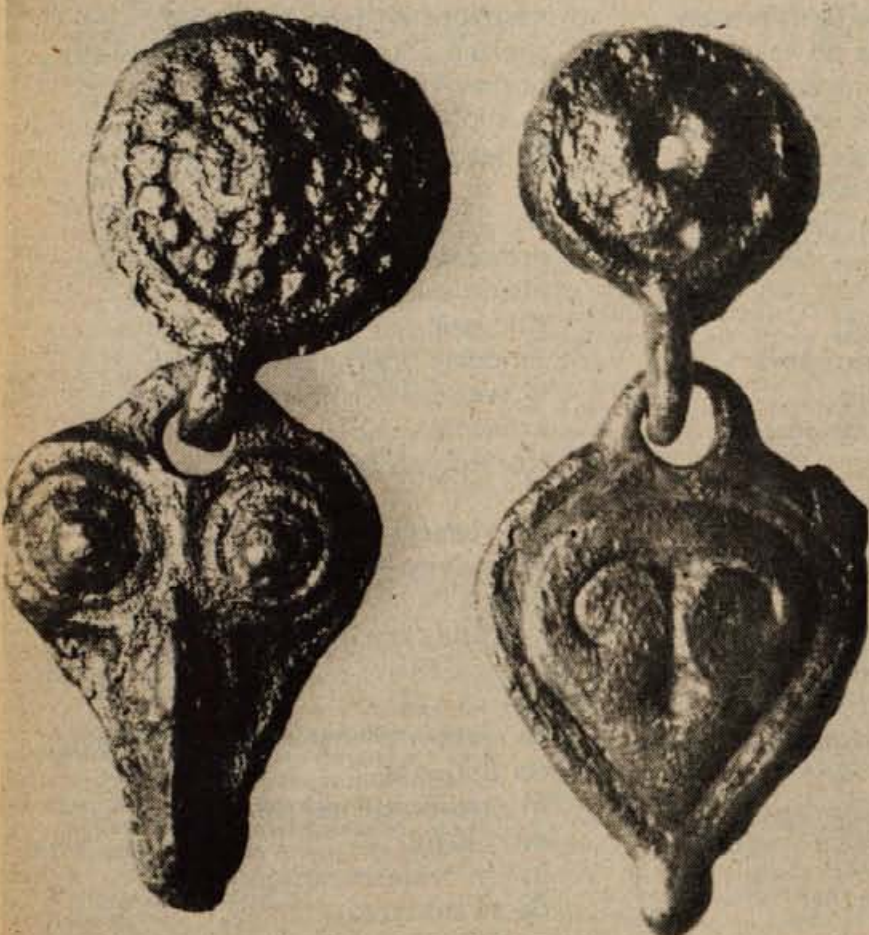
Rimska vojaška osvojitve naših krajev od 60–35 let pred n. št. pomeni istočasno politično nadoblast in uveljavitev suženjsko posestniške ureditve. Z njo začne prevladovati provincialna antična omika, ki se uveljavlja vse do zatona rimskega imperija. Po vojaški zasedbi – na to nas spominjajo Julijske Alpe, ki so poimenovane po rimskem cesarju Juliju, je bila Gorenjska ozemeljsko upravno priključena v rimsko provinco Panonijo; ožje pa se je navezovala k politično upravnemu središču Emoni, ki jo je ustanovil rimski cesar Tiberij leta 15 našega št. V odročnejših krajih, zunaj pomembnih vojaško strateških cest in postojank živi domorodno ilirsko keltsko prebivalstvo, ki še dalje ohranja svoje kulturne dobrine, dokler ne dosežejo nerimska ljudstva iz političnih, vojaških in verskih vzrokov socialne in državljanske enakosti in pravice. Vedno bolj se spreminjajo stare navade in posre-

dujejo antični običaji, predvsem s kolonizacijo podeželja v manjše zemljiške posesti, obširnejšo menjalno trgovino vsakodnevnih uporabnih predmetov in uvajanjem naprednejšega gospodarstva z uporabo bolj izdelanih proizvodnih orodij. Po sporočilih antičnih piscev Plinija in Strabona je v rimski državi znano in cenjeno noriško železo, ki so ga pridobivali tudi na ožjem območju Bohinja, kjer so bila naravna nahajališča železne rude oz. bobovca na Rudnici, na Pokljuki in na Jelovici. Topilnice so izkoriščali na Dunaju pri Jereki in na Ajdovskem gradu. Ostale domače gospodarske dejavnosti na podeželju so bile še živinoreja s planšarstvom, poljedelstvo, s katerim so pridelovali rž, ječmen, proso in pšenico ter čebelarstvo. Z italjskimi mesti so trgovali z železom, živino, mesom, kožami, sirom in medom. Kolonizatorji, odsluženi rimski vojaški veterani so kultivirali manjše, ravne gozdnate predele v nove poljedelske in pašniške površine. Ob njih so nastajali novi zaselki, ki so bili med

Brezje na Gorenjskem, rimska oljenka okrašena z živalmi (2. stol. n. št.)

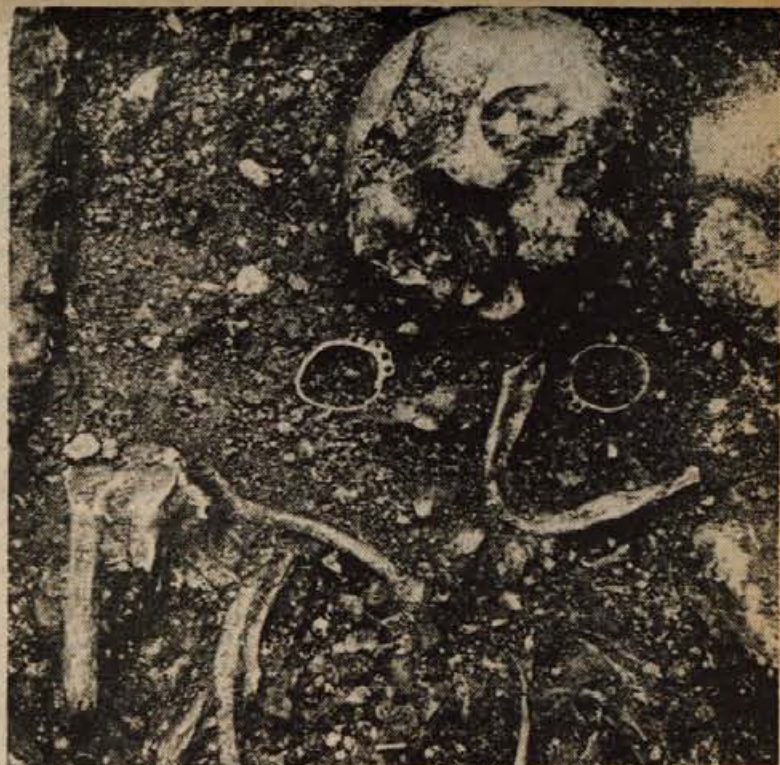
seboj povezani z vaškimi potmi; ta so se priključila na pomembnejše medpokrajinske tovorniške ceste. Glavna prometna smer skozi Gorenjsko je vodila iz Emone preko Sore na Ladji in Sorškega polja v Kranj in dalje čez Ljubelj na Koroško v Virunum na Gosposvetskem polju. V Pivki pri Naklem se je odcepil en krak v smeri proti Žirovnici skozi gornjesavsko dolino in Rateč v Kanalsko dolino s stranskim odcepom preko Korenskega sedla in Kranjskega vrha na Koroško v Santicum (Beljak). Drugi stranski odcep se je usmeril pri Radovljici ali Lescah ob Blejskem jezeru v Bohinj, odtod dalje preko Baškega sedla v Posočje proti Furlaniji. Domnevajo, da je bila v rabi tudi tovorniška pot ob Poljanski Sori v dolino Idrijce. Na več mestih so dosedanja arheološka raziskovanja in proučevanja rimskodobnih naključnih najdb: novecev (Stražišče, Kranj, Kokrška dolina, Bled, Poljče in v Bohinju), nagrobnih napisnih kamnov in drugih predmetov do neke mere odsev dogajanj v antičnem času. V Ključeh, pod Rodinami, ob stari cesti Podvin–Žirovnica, je bil izpod gomile kamnena odkrit leta 1959 tloris manjše antične podeželske stavbe (vile rustike) s tremi prostori. V kotu srednjega bivalnega prostora je ostalo več značilnih rimskih predmetov: dva neenaka keramična vrča, oljenka s predstavo Pegaza, bronasta zapestnica in latenski bojni nož z ohranjenim koščenim ročajem, ki so bili v rabi v prvi polovici 2. stol. našega št. V sredi severnega prostora je bil namenoma pokopan skrčen moški star okoli 50 let. V prvih treh stoletjih so po običaju pokojnike na določenih mestih (ustrinah) upepeljevali. Njihov pepel z lesnim ogljem vred so simbolično zbrali in skupno s prdatki položili v izkopane manjše okrogle ali pravokotne jame, druge pa v izklesane kamnite skrinje-pepelnice (npr. Pivka pri Naklem in v Bobovku pri Kranju). Rajnemu so pridali za pot v posmrtno življenje vsakdanje uporabne predmete: glinaste vrčke in lončke za pijačo in jedačo, steklene čaše, solznice-balzamarije za dišave, oljenko za večno luč, okrasne sponke, železne nože itd. Takšna žgana grobišča so bila v Bobovku pri Kranju, na Pivki pri Naklem, v Tupaličah pri Preddvoru, na Lužah pri Visokem, na Ročevnici pri Tržiču, na Ljubnem, na Brezjah, na Jereki v Bohinju, na Gradišču nad Malijem pri Golniku, v Lahovčah, v Mengsu, v Skofji Loki,

Kranj, staroslovansko grobišče, del srebrne ogrlice iz belobradškega kulture kroga Panonije (10. stol.)

v Preski pri Medvodah in na Ambrožu pod Krvavcem. Zunanji obeležji teh grobišč ni bilo, čeprav so bili v navadi pri premožnejših rimskih državljanih postavitev kamnitih nagrobnikov z izklesanimi epigrafičnimi latinskimi napisi. Svojčas so jih našli na Jereki v Bohinju, v Lescah, v Radovljici, Begunjah, Kranju, Britofu pri Kranju, Skofji Loki, Ternovem pri Kamniku, Kamniku, Mekinjah nad Kamnikom, Sp. Gmeljnah, Komendi, Vodichah in na Gradišču nad Pivko pri Naklem. Rimski nagrobnik, ki je vzidan na južno steno Petrkove hiše v Kranju, na Titovem trgu 5, izvira iz Vodice. V odprti tržni lopi Mestne hiše – sedaj Gorenjskem muzeju si lahko ogledamo rimski kamniti sarkofag, ki je bil leta 1964 izkopan v Šenčurju pri Kranju. Na prednji, vzdolžni stranici je uokvirjen in okrajšan epigrafični napis umrlih lastnikov. V notranjosti, na dnu rakve sta bili delno ohranjeni okostji odraslih moških oseb. V iztegnjeno dlan desne roke je bil položen za popotnino mali bronasti novc, kovan leta 334–335 našega št. za časa vladanja rimskega cesarja Konstantina Velikega (306 do 337 n. št.).

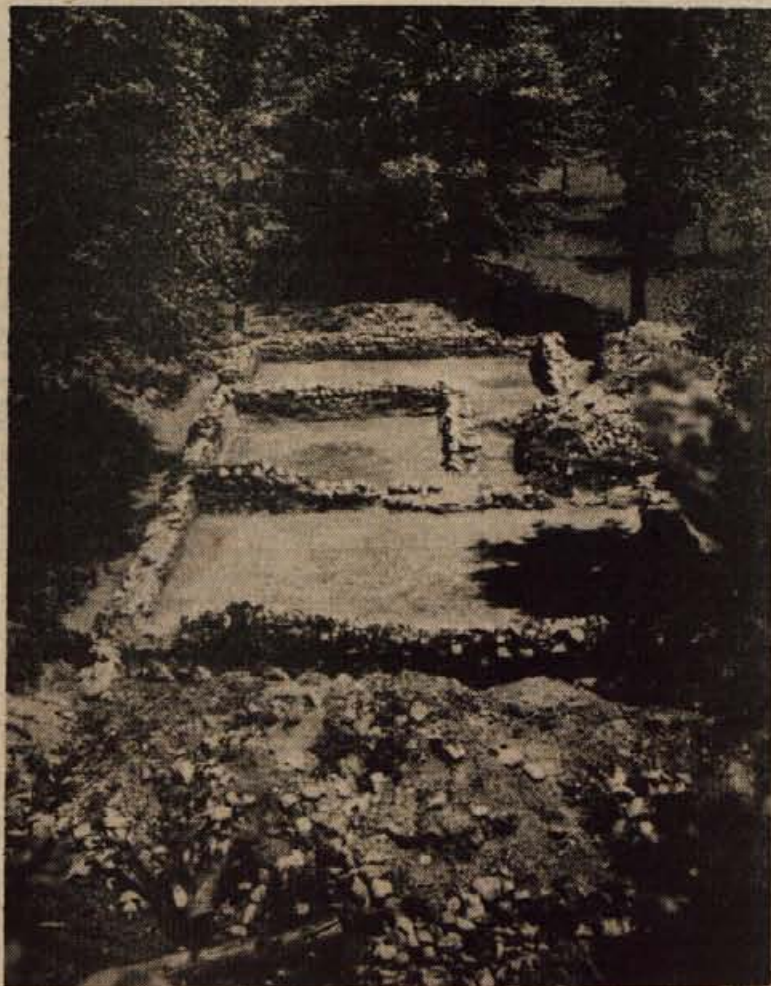
Leta 476 n. št. se je rimski imperij razcepil v vzhodno in zahodno državo. Začetni vzroki so bili notranji vojaški in verski prepirlji ter preseljujoča ljudstva, ki so prodirala iz vzhoda v notranjost imperija. V tem nevarnem času, od prve tretjine 5. stol. si domorodno romansko prebivalstvo za svojo varnost izgrajuje vrsto dobro utrjenih gradišč (naselbin, pribežališč) in zidanih obrambnih stolpov, ki so bila na višjih, odmaknjenih in težje dostopnih vzpetinah, ob poteh in cestah ter ob njihovih križiščih, dohodih in izhodih iz dolin ter pomembnejših rečnih prehodih. Na stopnih mestih so bila zavarovana z obrambnim zidom ali zemeljskim nasipom in obrambnim jarkom. Mesta ruševin so se ohranila s krajevnimi in ledinskimi imeni kot je primer Ajdovski gradec v Bohinju, Ajdna nad Potoki pri

Kranj, staroslovanski skeletni pokop z uhani značilni za istrsko področje (konec 8. stol. ali začetek 9. stol.).

Zirovnici, Gradišče nad Bašljem in na Lovrencu, Gradišče nad Pivko pri Naklem itd. V dobi preseljevanja narodov, so v prehodnem slovenskem prostoru označeni z leti 451 in 455 n. št. vdori nomadskih Hunov in uničenje antične Emone, a za njimi prodor Vzhodnih Gotov, ki osnujejo po l. 489 na severoitalskem prostoru svojo lastno državo. Pozneje, po razpadu njihove države, okoli leta 546 prihaja iz Panonije

v severoitalski prostor preseljujoče ljudstvo Langobardov. Njihova smer prodora je vodila tudi po starih cestah preko današnjega gorenjskega ozemlja, ko so bili z bizantinsko politično pogodbo vključeni v italjski vojaški obrambni sistem pred prodirajočimi Slovani. Od prihoda Langobardov l. 548 do zadnjega desetletja 6. stol. je bila kasnoantična naselbina Carnium (današnji Kranj) njihovo pomembno oporišče. Iz pisanih virov anonimnega antičnega kozmografa iz Ravene leta 670 zasledimo imena Kranja (Carnium v deželi Carnioli) in reke Kokre (Corcac). Zgodovinski oris nam dopolnjujejo arheološka najdišča tega časa v Kranju, Dravljah, na Pristavi na Bledu, Mostah pri Zirovnici in Radovljici. Na Lajhu pod Pungertom, ob Savski cesti v Kranju so na prelomu 20. stol. odkrili veliko skeletno grobišče. Izkopanih je bilo okoli tisoč grobov z materialno kulturo iz druge polovice 6. stol. Po svojem izvoru in tipoloških lastnostih najdb so le-6te pripadale Vzhodnim Gotom, Frankom, Alemanom, Langobardom in deloma ostalemu razredčenemu romanskemu prebivalstvu. Številni in raznovrstni grobni pridatki: sponke, koščeni glavniki, ogrlice, železni enorezni noži, meči, uhani, zapestnice, pasne sponke, orodje in novci so bili imetje različnih ljudstev v kulturni sestavi Langobardov. Med večja naselbinska grobišča 6. stol. prištevamo še skeletno grobišče v Dravljah nad Ljubljano, kjer se v sožitju prepletajo vzhodnogotske, frankovske in domače romanizirane kulturne prvine. Takratne razmere priseljevanja na gorenjska tla, še posebej v blejski kot, kaže odkritje večjega skeletnega grobišča na Pristavi na Bledu (Bled I). Polovica grobov je vsebovala pridelke iz 6. stol.: uhane s kocko ali s košarico na obročku, fibule bizantinskega in kasnoantičnega izvora z brošo v obliki pava, srebrni esasti fibule langobardskega izvora, zapestnice, verižice iz steklenih jagod, ovratnice, prstane in koščen glavnik. Antropološke analize skeletnih ostankov govore o staroselskem pokopališču, ki so ga uporabljali skupaj s priseljenci še v 7. stol., ko historični viri poročajo že o prvih staroslovanskih navalih v gorenjski prostor, a tudi že o zgodovinskem času oblikovanja

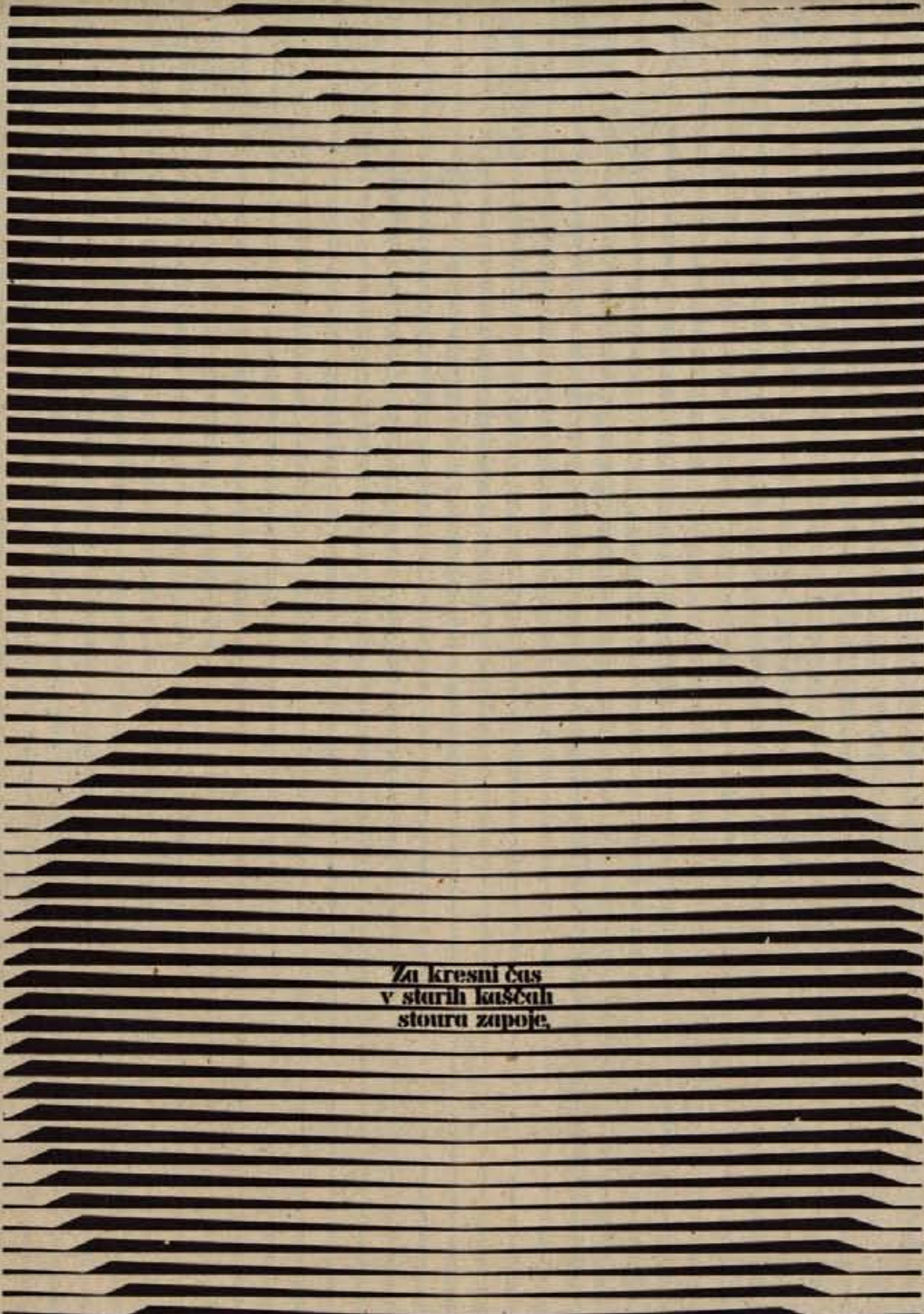

Rodine, zidani temelji rimske podeželske stavbe s tremi prostori (2. stol. n. št.).

Grafični prostor poezije

Raziskave mejnih področij posameznih umetnostnih zvrsti imajo v Kranju že določeno tradicijo. Naj omenimo poskus prezentacije predmetov in projektov v njihovi povezavi z arhitekturo leta 1969 oz. 1970 v Prešernovi hiši oz. v takratni galeriji na prostem v Tavčarjevi ulici. Glasba, poezija in likovna umetnost so se v skupnem aranžmaju predstavile v Večeru španske lirike v Prešernovi hiši leta 1967, fotografija in gledališka umetnost pa v Stebriščni dvorani Mestne hiše leta 1975. Med poskusi te vrste je bil po svoji oblikovni in vsebinski strani najbolj skrbno pripravljena prireditev v kleti Prešernove hiše: Rekviem za hišo Bojana Piska in fotografa Marka Aljančiča, ki je doživel tudi ponatis v reviji Problemi. Fotografska in pesniška interpretacija iste teme je pomenila zanimivo

Na nekem gosposvetskem polju
te štirinajststoštirinajstega
posekajo za vedno.

Za kresni čas
v starih knjižnicah
stoura zapoje.

novost, poskus neke sinteze, ki sta jo avtorja vnesla v kulturno življenje Kranja.

Vprašanje, kako naj bi se v skupnem nastopu predstavili tudi grafika in poezija, je našlo odgovor na razstavi Grafični prostor poezije v Prešernovi hiši v Kranju (1. do 24. oktober 1976). Literarni del razstave je pripravil pesnik France Pibernik, grafičnega pa slikar Nejc Slapar. Pisana beseda in na opartističen način obdelana grafična ploskev sta se to pot prvič povezali v enotno kompozicijsko zasnovo.

Enega najzgodnejših primerov Slaparjevega poseganja v svet črkovnih sestavov pomenijo njegove, na opartističen način koncipirane figuralne kompozicije, ki jih je razstavil v Kranju leta 1973. Vendar predstavljajo črke in besede v tej dobi slikarju le polnilo praznih ploskev ali boljše neke vrste mrežo, ki je vtkana v slikarjevo figuralno zasnovo.

Mnogo bolj neposreden kontakt med črko in grafično, na opartističen način obdelano ploskvijo pomeni osnutek naslovne strani vabila ob razstavi Rekvjem za hišo. Vendar se ta poskus od kasnejših realizacij, še posebej od sedanje pred-

INNAT

VČERAJ

D
D
D
D
ODMEVI
ODMEVI
D

REKVIJEM
ZA HIŠO

bos

stopaš

čez

prog

legu

kamulegu

mesta

skozl

stolpau

vrta

čez znamenja

zgodovne

ohsenčne

obročke

ogljene

žare

mimo

brillosegu

meču

čiste

krvave

resalce

krojnih

sodnikow

mimo

počrnelih

milih

vešal

x milih

rublj

do prekopane

zavržene

neskrupole

x visola

pozno

gotiko

na ločlastem

troju

bradatih

krošnjarjev

in temnoslih

tujih

prekajčevavev

počrnega

blagu

nad

katerin

bedljo

zapriseženi

možje

in se

vesele

sejenskih dni

mestul

vošnjak

zastajejo

svinjsko

in konjsko

ulico

prekrstijo

vhodni

vrta

izbrisejo

trumostje

z nitkicami

gobjo

svete

brame

prepledajo

starodavne

slikarje

prekrijejo

zlate

oltarje

slarje

knjižne

ognje

prizljajo

srmatilne

stebre

obnovljo

romarjem

oblince

nad

krčmami

zlatjo

a

n

pesnik

slikar

stopaš

bos

sluzl

pozabljeni

vrta

na

mrzlem

Ognji nam govore, kam odhajajo duše dreves.

stavitve v Prešernovi hiši, loči po tem, da ostaja črka v tem primeru le del Slaparjeve kompozicijske zasnove, t. j. le del optično razgibanega, trepetajočega črtovja, v katerem se vključuje na povsem podoben način kot kakršenkoli drugi predmet, lik ali znak. Na razstavi, s katero se srečujemo v Prešernovi hiši, pa je položaj spremenjen. Tu se je znašlo dvoje sporočil hkrati drugo ob drugem – literarno, ki na povsem določen in neposreden način ustvarja vsebinsko vodilo razstavi in likovno, ki je na eni strani spremljevalec teksta, njegova dragocena posoda, po drugi strani pa s svojo optično nenehno spreminjajočo se dinamično igro črt in likov daje tekstu večjo širino in poglobljenost. Slaparjevi oblikovno izbrušeni črno-beli opartistični rasti oz. s pomočjo plastičnih vzgibov oživiljeno črtovje, v katerem se na najrazličnejše načine združujejo črke v besede, dajejo uporabljenim tekstom videz pomembnosti. Besede se spreminjajo v monumentalno zasnovano sporočilo. Pibernikovi aforizmi so kot vklesani v črtovje, so enkratni. Ne moremo mimo njih, ne da bi jih prebrali. Poezija je dobila novega glasnika, novega opozorilca! Po drugi strani pa pomeni za slikarja pisana beseda še vedno predvsem element v kompozicijski igri. Zanj je vsebinska stran teksta manj pomembna, toliko bolj ga privlači črka, ne kot pomen-sko, temveč predvsem kot grafično izrazilo.

Črka, ki se v prvem delu razstave bolj ali manj spoštljivo prilagaja svoji tekstovni funkciji, je v kletnem razstavišču postala nosilec razgibane oblikovne igre. Pomen črke kot samostojnega likovnega elementa, ki ga je mogoče tako kot kakršenkoli drug predmet ali znak vključiti v kompozicijsko gradnjo, je dobil v tem delu Slaparjeve likovne predstavitve prepričljivo potrdilo.

Sožitje dveh medijev ne ohranja svoje aktualnosti samo na razstavi, temveč utegne kot zanimiv poskus vplivati tudi na bodoče sinteze teh vrst, čeprav seveda v različnih modifikacijah. Pomen pesniške besede je v izbrani grafični spremljavi pre-rastel v novo kvaliteto, ki morda pred-stavlja še bolj primerno in uspešno sožitje kot družba nekega drugega umetnostnega spremljevalca, ki poeziji morda lahko dviga njeno izrazno moč, zmanjšuje pa ji njen meditativni značaj.

Cene Avguštin

Leteči žerjavi v klimi vručujoče poti prijatelji nepoznanul. imbusopem ijtobdijip itoj

Moj
Kosovel,
moj
revni revni
Kosovel,
v
podplatih
nam gnije zlato,
neslančno slavensko zlato.

Razstava ima študijski značaj. Avtorja sta raziskovala mejno, stično območje dveh izraznih medijev, likovnega in literarnega, medijev, ki sta si bila blizu že od vsega začetka zapisovanja. To seveda pomeni, da ne gre v nobenem primeru za kakršnokoli odkrivanje novega, ampak zgolj za raziskovanje možnosti, ki se pokažejo ob medsebojnem prekrivanju dveh konkretnih oblik, torej značilne črno-bele strukture grafičnih ploskev in kratkih aforističnih verzov. Eden izmed problemov, ki sta ga avtorja raziskovala, je bil, kako črki najti pot med črtovje, kajti ob tem je bilo treba po eni strani obdržati kompozicijsko in stilno ravnotežje likovnega izdelka, po drugi strani pa vzpostaviti avtonomno prisotnost besede. Dosedanja raziskovanja nakazujejo troje rešitev, v kate-

rih je različno izravnana odnos med ploskvijo in znakom, med črto in črko oziroma med ploskvijo in besedilom. Soodnosnost je v sleherni inačici definirana drugače, vselej pa tako, da se izkazujeta obe komponenti. Likovnik je v nekem smislu pesemsko besedilo uporabil kot likovni element, pesniku pa ta predstavitev omogoča dodatno manifestacijo v območju medija, ki mu je naš čas izjemno naklonjen. Avtorja se zavedata zamejenosti obsega prvin in tehnične izpeljave, saj se gibljeta zgolj in samo na enem nivoju, spoznanja, ki jima jih je navrglo dosedanje raziskovanje, pa ju navdajata z mislijo, da so pota nadaljnjim raziskavam odprta na vse strani.

France Pibernik

Osnova strukturne kompozicije je evklidska črta, ki daje vtis neke spontano nastale perfekcije ali optične bravure, vendar še vedno osebne likovne stvaritve. V smislu primerjave s strojno izdelanimi risbami ali tehnično brezhibnimi strukturami je to prevrednotenje neosebno natančnih črt, fotografskih rastrov in fizikalnih zakonov optike, ki nastopajo v stikih črnega z belim. Vprašanje, ki se je pojavilo in v katerem je bila pravzaprav skrita ideja o sintezi dveh umetniških izrazov, je bilo: kakšen je odnos črke kot likovnega elementa do strukture črt? Reševanje tega je bilo spontano in obenem dovolj sistematično, da so nastale zanimive, na razstavi prikazane stvaritve, ki so in bodo lahko osnova za sodelovanje in skupne projekte tudi drugih različno usmerjenih ustvarjalcev.

Vprašanje barvnih rešitev, ki se je mnogokrat pojavljalo, je vsaj po mojem mnenju popolnoma odveč. Črno-beli odnos in optično fizikalni pojavi, ki nastopajo pri tem, dajejo dovolj možnosti, da dosežemo različne stopnje svetlobnih tonov kar navsezadnje zadostuje in bi bila barva, ki bi nastopala kot polnitev ali podlaga, odveč. Čeprav ostre in natančne črte, se v določeni razdalji gledanja razcepijo ali bolje rečeno tonsko uravnesujejo, tako da začno bele ploskve postajati sive. Naj bo povedano samo ilustracija k razstavi v Prešernovi hiši, saj je teorija, ki se je razvijala ob dolgotrajnih eksperimentih mnogo bolj zapletena, da bi jo lahko razložili in opisali v nekaj stavkih. Dovolj zgovoren dokaz, da je bila na razstavi dosežena sinteza dela, je prepričljivo sožitje dveh izrazov, pa čeprav so nekatera dela optično zelo intenzivna in za gledalca morda nekoliko utrujajoča. V nekem smislu je to preizkušnja tudi za gledalca, da kljub optičnemu »bombardiranju« ne neha spoznavati bistva in prebere tudi drugo, popolnoma različno strukturo-črko, ki je vkomponirana med črte.

Še enkrat naj poudarim, da je rastava v Prešernovi hiši eksperiment, ki bi lahko služil kot osnova reševanju številnih drugih vprašanj te vrste, saj so se nenadoma prav v zadnjem času pojavili predlogi o skupnem reševanju nekaterih problemov, ki povezujejo najrazličnejše umetnostne zvrsti, pa naj bo to grafika, fotografija, slikarstvo, besedna umetnost in ne nazadnje tudi arhitektura.

Nejč Slapar

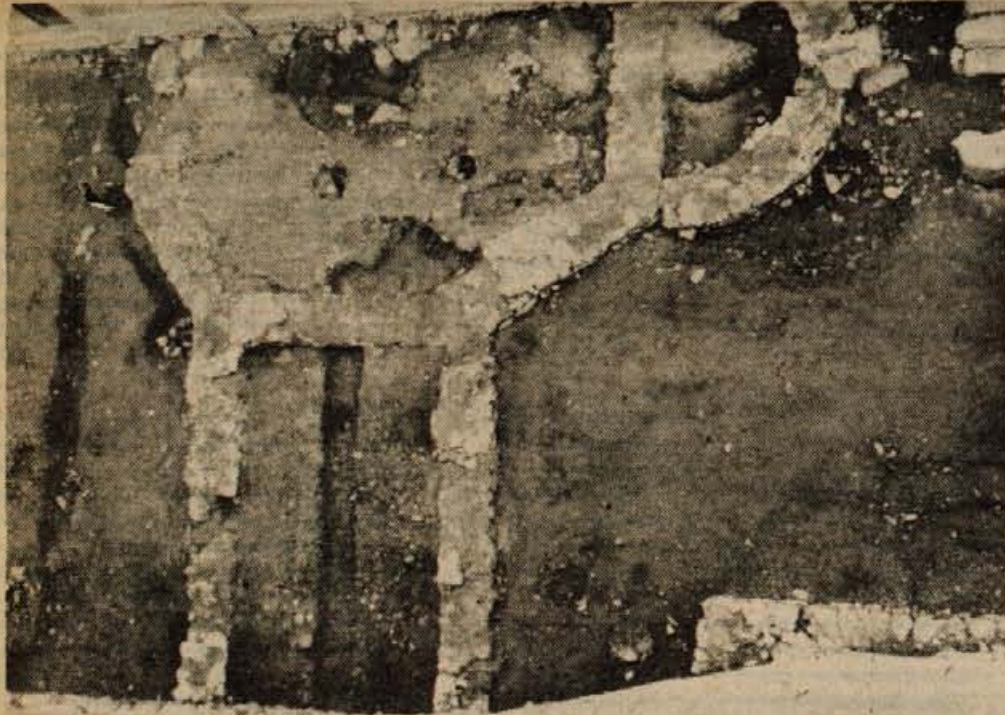
Fotografije: Marjan Kuček

niži od pZ Naj bo tišina
.ninoqz dx za spomin.

O kolikrat v človeka nemakoma udari plit zvona.

Deseti brat se iz vesolja vrača hov,
bisojo kamenji na tlemi ga krasni,
čez obraz pretekujeta smeh,
v ustih nove škrbine.

Deseti brat se iz vesolja vrača hov,
bisojo kamenji na tlemi ga krasni,
čez obraz pretekujeta smeh,
v ustih nove škrbine.

Kranj, zidani temelji osmerokotne kulture stavbe s polkrožno apsido na vzhodni strani (konec 8. stol. ali začetek 9. stol.).

(Nadaljevanje z 69. strani)

Samove plemenske zveze. Znano je, da so stari Slovani iz vzhoda in ob Savi navzgor postopoma prihajali pod južne obronke Karavank. Njihova prva naselitev se je ustavila v zapuščenih antičnih kultiviranih prostorih in v okolici obstoječih romanskih naselbin Carniuma, Gradišča nad Bašljem, Komende in Šmartnega pri Cerkljah. Na gradišču na Štuclju, nad Pivko pri Naklem je stal kasnoantični zidan obrambni stolp v izmeri 10 × 10 m; polkrožno je bil obdan z globoko izkopanim obrambnim jarkom in utrjenim visokim obrambnim zemeljskim nasipom. Utrdbo so verjetno uničili stari Slovani na svojih prvih pohodih v novo področje, kar nam dokazujejo številnejše najdbe različno oblikovanih železnih puščičnih osti, ki so obtičale v ogljenem sloju zgorele lesene strehe v notranjosti stolpa. Domače ime kmeta Laškarja v Bašlju pod Lovrencem in kraj Lahovče pri Brniku sta edinstveno ohranjeni staroselski poimeni, ki dokazujeta obstoj romanske etnične zapuščine kasnoantičnega časa skozi vso staroslovansko obdobje do današnjih dni.

Na vzhodnoalpskih tleh, ki so jih posejli Slovenci, že v času frankovske in kasnejše germanske politične nadoblasti vznikne in se delno pod kasnoantičnim in bizantinskim vplivom oblikuje samosvoja staroslovanska materialna kultura. Časovno se uvršča med 9. in 12. stol. Prepleta se s kulturnim gradivom istočasnega belobrdskega kulturnega kroga, ki se je širilo semkaj iz severozahodnega hrvaškega dela panonske ravnice. Na Gorenjskem je raziskano in opisano večje število staroslovanskih skeletnih grobišč z nakitnimi pridevki, ki so bili del vsakodnevne noše. Pripisujejo jih vzhodnoalpski karantanski in kasnejši ketaški kulturni skupini, ki se ožje omejuje na Koroško, Kranjsko in Štajersko ter deloma na Primorsko in Furlanijo. Največja do sedaj odkrita grobišča poznamo v Kranju z 829 skeletnimi grobovi, na Pristavi pod blejskim gradom z 203 grobovi (Bled II). Na sedlu pod blejskim gradom s 173, na blejskem otoku s 64 grobovi in na Bledu še iz Žal, Mlinega, Rečice, Zasipa, dalje v Spodnjih Gorjah, Bohinjski Srednji vasi, Zirovnici, Radovljici, Smokuču, Suhi pri Predosljah, Šmartnem pri Cerkljah, Komendi, Mengšu, Drulovki pri Kranju,

Srednjih Bitnjah na Sorškem polju in Gorenji Savi na desnem bregu Save v Kranju. Navada staroslovanskega načina pokopa je bila taka, da so umrlega položili na hrbet s počivajočimi rokami ob telesu. Z glavo na zahodni strani grobne jame so ga simbolično s pogledom usmerili proti vzhajajočemu soncu kot viru novega življenja. Pri pogrebnem običaju so stari Slovani svojim pokojnim priložili v grob okrasne in uporabne predmete, ki so najpomembnejše prvine za kulturno in etnično vrednotenje staroslovanske dediščine in njihove kulturne stopnje. Med najdenimi dodatki v grobovih so najštevilnejši bronasti in srebrni obsenčni obročki kot priljubljen in zelo razširjen nakit po vsem slovanskem svetu ter luničasti uhani, okrašeni z večbarvnim jamičastim emajlom ali graviranjem. Na teh uhanih so najpogostejše upodobljen motiv stilizirana domišljajska žival: zver ali ptica, rastlina in geometrijske črte. Za kulturno opredeljevanje so vrednejše še umetnostno izdelane okrasne sponke ali broše, ki so se največkrat našle na poprsju umrlih žena in otrok. Na teh so predstavljeni povzeti motivi iz poganskega in kasnoantičnega kulturnega izročila. Pogostejši grobni pridevki so še prstani, železni enorezni noži, železne pasne sponke, redkeje ovratnice iz niza steklenih jagod in glinasto posodje okrašeno z valovnico. Iz Gradišča nad Bašljem poznamo skromnejše staroslovansko naselbinsko zapuščino: dele keramičnih posod izdelanih na lončarskem vretenu, karolinške ostroge, dvokrilne železne puščične osti, od stavb pa tudi lesene dele, približna njihova mesta in velikost. Med zgodnesrednjeveške spomenike, ki se uvrščajo v čas pokristjanjevanja, sodijo odkriti in obnovljeni temelji krščanskih kulturnih stavb v Kranju in na Blejskem otoku. V prehodu iz Titovega trga v Tavčarjevo ulico, na severni strani gotske cerkve v Kranju, so na staroslovanskem in srednjeveškem grobišču bili ohranjeni zidani temelji manjše osmerokotne stavbe s polkrožno apsido na vzhodu in prehodom proti jugu. Način zidave objekta spominja na kasno antične arhitekturne vzore baptisterijev v Gradežu. V baročni cerkvi na Blejskem otoku so v tleh vidni obrisi temeljev manjših predromanskih cerkva s pravokotnimi ladnjami in polkrožnimi apsidadami na vzhodni strani. Njih nastanek se časovno omejuje pred 12. stol.

Na naših tleh se v zgodnjefevdalnem obdobju 11. in 12. stol. pod vplivom višjega, tujerodnega germanskega plemstva uveljavlja nižji socialni sloj ministerialov, ki izoblikuje nadaljnjo, višjo preobrazbo v socialni, gospodarski in politični sestavi fevdalne družbe. Njihovo bivanje v srednjeveških stolpičastih gradovih, zidanih na izbranih strmih vzpetinah ob prehodih dolin: na Kranclju v Škofji Loki, na Starem gradu nad Kamnikom, v Kokri, na gradu Kamen nad Begunjami, na Starem gradu nad Smednikom, na Blejskem gradu, na Novem gradu pod Jakobom nad Preddvorom in v Kranju (domnevno na mestu Kieselsteina) označujejo nove fevdalne razmere in začetek večstoletnega socialnega in brezpravnega odnosa do takrat svobodnega Slovence. Pisani zgodovinski viri in ohranjeno ljudsko izročilo nam sporočajo, da si je slovenski živelj v zaselkih in po vaseh pod gradovi kljub temu ohranil svojo lastno narodno kulturo.

Vse fotografije iz fototeke Gorenjskega muzeja v Kranju.

Viri

- Arheološka najdišča Slovenije, SAZU, Ljublj. 1975.
- Kolokvij o paleolitiku v Sloveniji, Arheološki vestnik 18, Ljublj. 1965.
- F. Osolc, Paleolitska kulturna zapuščina v Matjaževih kamrah, Loški razgledi 21, Škofja Loka 1974; isti, Babja jama, zatočišče ledenodobnih lovcev, Naše jame 13, Ljublj. 1971.
- M. Brodar, Povšiška cerkev, Varstvo spomenikov 10, Ljublj. 1965.
- F. Leben, Arheološke jamske postaje na Gorenjskem, Naše jame 17, Ljublj. 1975; isti, Materialna kultura in izsledki arheoloških izkopavanj v Kevdercu in Lubniški jami, Acta carsologica 3, Ljublj. 1963; isti, Opredelitev neolitike in eneolitike keramike iz jamskih najdišč jugovzhodnega alpskega prostora, Arheološki vestnik 24, Ljublj. 1973.
- S. Gabrovec, Halštatska kultura Slovenije, Arheološki vestnik 15/16, Ljublj. 1964/65; isti, Prazgodovinski Bled, Dela SAZU 12, Ljublj. 1960; isti, Latensko obdobje na Gorenjskem, Arheološki vestnik 17, Ljublj. 1966.
- P. Petru, Vzhodnoalpski Tavrisci, Arheološki vestnik 19, Ljublj. 1968.
- S. Petru, Nekaj antičnih zemljepisnih pojmov o naših krajih, Arheološki vestnik 19, Ljublj. 1968.
- I. Mikl-Curk, Gospodarstvo na ozemlju današnje Slovenije v zgodnji antiki, Arheološki vestnik 19, Ljublj. 1968.
- J. Šašel, Problem naseljevanja vzhodnoalpskih Slovanov, Kronika 20/1, Ljublj. 1972.
- Kolokvij o zgodnjem srednjem veku, Arheološki vestnik 21/22, Ljublj. 1970/71.
- J. Kastelic, Staroslovanski Kranj, 900 let Kranja, Kranj 1960.
- J. Kastelic-B. Škerlj, Slovanska nekropola na Bledu, Dela SAZU 2, Ljublj. 1950.
- J. Kastelic, Slovanska nekropola na Bledu, Dela SAZU 13, Ljublj. 1960.
- A. Valič, Staroslovansko grobišče na Blejskem gradu, Situla 7, Ljublj. 1964; isti, Oris 20-letnih raziskovanj grobišč v Kranju, Kranjski zbornik 1975, Kranj 1975.

Črtomir Zorec

Literarnozgodovinski sprehodi okrog Kranja

2.

Drugi naš sprehod bo usmerjen proti Predosljam in Brdu, odtod na Visoko in Olševke, skozi Preddvor na Belo in na koncu še na Trstenik, Povelje in Srednjo vas nad Goričami.

...

V Predosljah je na vnanji zid farne cerkve vzdana bela marmorna plošča – nagrobnik pesnika in zbiratelja narodnega blaga **Matevža Ravnikarja-Poženčana**. Le stežka preberemo že precej izpran napis:

Matevž Ravnikar, rojen 31. Avgusta 1802 v Cerkljanski fari. Fajmóšter v Predosljah, umrl 14. Februarja 1864. Sreče zaželjene, svet miru ne da, sreča je prava le v nebesih doma.

Pesniško ime Ravnikarjevo je bilo »Poženčan«. Pač zato, ker je bil s Poženika pri Cerkljah doma. Vežemo pa to ime na Ravnikarja tudi zato, da ga ne bi zamenjavali z drugim Matevžem Ravnikarjem, rojenim v Vačah l. 1776, umrlim l. 1845 v Trstu. Ta Matevž Ravnikar, poznejši tržaški škof, velja za reformatorja slovenske proze.

Naš Poženčan pa ni segel tako visoko. Bil je sicer prisrčen in blag pesnik, Vodnikov učenec. Čbeličar ni bil, najbrž zaradi svojega občutka skromnosti. Bil pa je vdan prijatelj in častilec pesnika Prešerna (tako poroča Janez Trdina).

Poženčan je bil poleg Loyra Pintarja eden od poslednjih kranjskih Ilirov. V Danici Ilirski je objavil več svojih pesmi (leta 1839), podpisal jih je kot »Mirko Poženčan, Ilir iz Kranjske«.

Pripravil pa je Ravnikar tudi obsežen izbor svojih pesmi in jim dal naslov »Pesmi iz samote«. Ker pa so bile pisane v metelčici, ki je že zamirala, je ostala zbirka le v rokopisu. – Pomembnejši kot pesnik pa je Poženčan kot zbiralec ljudskih pesmi in pripovedk. Njegove zapise je porabil Stan-ko Vraz pa tudi Emil Korytko (v Sloven-skih pesmih kranjskega naroda).

...

Ne moremo pa oditi iz Predoselj prej, preden vsaj še na kratko ne omenimo brdskega graščaka barona **Antona Zoisa** (1808–1873), nečaka slovitega mecena Žige Zoisa. Po svojem očetu Karlu je l. 1836 prevzel gospostvo graščine Brdo pri Kranju.

Baron Anton Zois, četudi po svojih prednikih laškega rodu, je imel našo deželo za svojo drugo domovino. Ni bil fevdalec v odurnem smislu besede. Nasprotno, bil je

pravi oče svojim sovaščanom. Zgradil jim je šolo, pospeševal sadjerejo in kmetijstvo, podpiral revne šolske otroke z obleko in knjigami. Celo župan je bil v Predosljah dolgih enajst let! Od l. 1851 do l. 1862. Bil pa je tudi deželni poslanec in zastopal kranjsko-loški okraj.

Takoj ob ustanovitvi Slovenske matice je pristopil z visokim zneskom 500 goldinarjev kot ustanovni član. 11. maja 1865 je bil izvoljen za prvega predsednika Slovenske matice. Vendar se je zaradi preobremenjenosti z gospodarskimi posli odpovedal tej časti in jo prepustil dr. Lovru Tomanu. Ostal pa je Zois do smrti zvest Matičin odbornik.

Dr. Janez Bleiweis, s katerim je baron Anton Zois obiskal na smrt bolnega pesnika Prešerna, je sestavil tudi grobni napis za barona – v slovenščini! Pa brez oznake baronstva!

Do prvih dni okupacije je grobna plošča še stala na predoseljskem pokopališču – potem pa jo je nekdo odnesel... Vkllesani napis pa je bil takle:

Anton Zois, posestnik grajšine Brdske, rojen 22. julija 1808 – umrl 9. maja 1873.

...

Od Predoselj do Visokega ni daleč. Vendar se bomo pisatelja **Petra Bohinjca** (1864 do 1919), ki je bil tu doma, spotoma le z mislijo spomnili. Kajti o njem smo brali že v prvem zapisu teh literarnozgodovinskih sprehodov, ko smo zaslužnega – a skoro pozabljenega – moža počastili ob njegovem grobu v Spodnjih Dupljah.

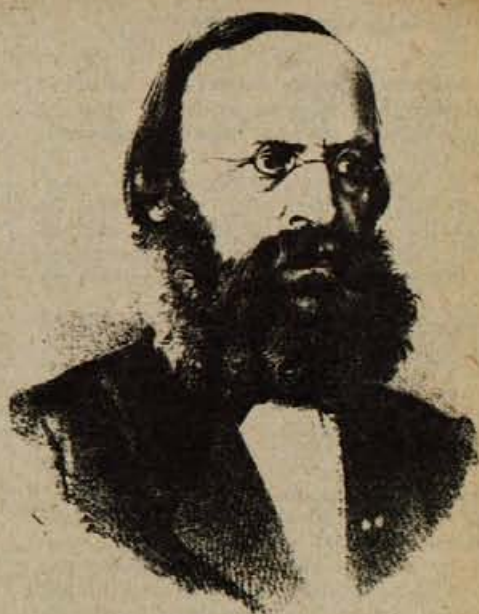
Na Olševku je bil doma skladatelj Ciril Pregelj (roj. 24. februarja 1887), vendar je zaradi svojega učiteljskega poklica že zgodaj zapustil domače kraje in se ustalil v Celju. – Napisal je vrsto skladb za mladino in za moške zборе. Pisal je tudi plesne skladbe in samospeve. Pomembna je njegova scenska glasba k nekaterim ljudskim igram.

Ne morem si kaj, da ne bi ob besedi o Olševku in o Pregljevi glasbeni nadarjenosti povedal, kako lepo slovenščino-gorenjsčino govore prav v krajih od Visokega prek Olševka pa tja čez Tenetiše do Trstenika.

Cankar je občudoval to sočno gorenjsko izgovorjavo, ki je »v resnici kot velikonočno potrkavanje zvonov«. Zapisal je:

»Ni lepše slovenske govornice od gorenjsčine! Zakon bi moral prepovedati, da bi jo govoril kdo drugi nego gorenj-

(Nadaljevanje na naslednji strani)

Baron Anton Zois (1808–1873)

Josipina Turnograjska 1833–1854 (po oljni podobi M. Langusa).

Josipina Urbančič roj. Terpinč, mati pisateljice Turnograjske (oljna podoba Matevža Langusa).

ska dekleta! Pesem naravnost iz srca, pomladanska, rosnovočna — kdo bi se predrznil, da bi lagal v gorenjščini?«

Res, poslušal sem govoric v teh vaseh pod gorami, poslušal sem tudi govoric v Finžgarjevi »Naši krvi«, ki so jo zaigrali Beljani v gorenjščini — še oštevanje srboriga dekleta s Tenetiš se mi je slišalo lepo ...

Najbrž je res, da je gorenjščina najlepša in najbolj čvrsta slovenska govornica!

•••

No, pa vzemimo — po Levstikovo — spet »popotni les« v roko in nadaljujmo naš sprehod do Preddvora.

Tu nam bo korak najprej zastal pod spominsko (hkrati nagrobno) ploščo, vzdano na vnanjo steno preddvorske farne cerkve. Vklesan napis nam pove, da tu spi:

Lovro Pintar, bivši brezniški župnik, deželni in državni poslanec kranjske zemlje. Rojen pri sv. Tomaži pod selškim zvonom v 2. dan avgusta 1814. leta; umrl Pred Dvorom v 10. dan septembra 1875. leta.

Svečenik, pastir je duše vodil,
ljubil narod svoj do konca dni.
Z modrim umom v boj je zborov
hodil
on, ki tukaj v miru božjem spi.

Spomenik so mu postavili kranjski deželni poslanci in drugi častitelji.

Na krožni plošči nad napisom je vdolan tričetrtinski reliefni portret Lovra Pintarja.

Tudi Pintar je bil vnet »Ilir«, saj se je v pismih na Stanka Vraza podpisoval kot »kranjski Ilir do smrti«. Literarno delo Lovra Pintarja ni pomembno, pač pa je njegovo ime tesno zvezano s pisateljsko rastjo in narodno zavednostjo prve slovenske pisateljice Josipine Urbančičeve-Turnograjske in njenega poznejšega soproga, pesnika dr. Lovra Tomana.

Lovro Pintar je bil grajski gospodični s Turna v Potočah nekaj let domači učitelj. Prav on ji je vcepil ljubezen do slovenske govornice in ji dajal pobude za pisanje. Lahko bi celo rekli, da nam je Pintar dal prvo slovensko pisateljico.

Le-to je njegov glavni pomen, saj spričo tega zbledi vse Pintarjevo romantično ilirstvo, njegov trud v sadjereji in poslansko delovanje. Kajti gotovo je: brez Lovra Pintarja ne bi imeli Josipine Turnograjske.

Seveda bi že radi spešili od Preddvora k Potočam, kjer se vedno čvrsto stoji grad Turn, rojstni dom pisateljice Turnograjske. Toda že zaradi spodobnosti postojimo še za hip ob grobu, v katerem spi Jožefa Urbančič roj. Terpinčeva, mati naše turnske lepoticice. A, glej! Tudi mati je bila taka krasotica, da slikarju Langusu ni bilo težko pričarati njene lepote na oljno podobo.

Jožefa Urbančičeva je bila sestra slovitega gospodarstvenika Blaža Terpinca iz Kranja. Kot zanimivost povem, da je bila rojena v hiši, ki jo je pozneje najel za svoje stanovanje in advokatsko pisarnico naš Prešeren ...

•••

Grad Turn v Potočah — dobra dva streljaja nad Preddvorom — je v začetku 19. stoletja prešel v roke slovenske rodbine Urbančičev. Zdaj je grajsko poslopje preurejeno v Dom oskrbovancev Albina Drolca-5Krtine. Le kamnit obelisk v gozdiču pred vhodom v grad spominja naključnega obiskovalca na Josipino Urbančič-Turnograjsko (1833—1854), ki je bila prav tu, v gradu na Turnu, rojena. Na obelisku so vkllesane besede:

Zmiraj krasna je narava.
Josipina Turnograjska
Jedini hčerki in sestrici
preljubi
Josipini
v spomin

Podoben obelisk — le večji — stoji na pokopališču v nemškem Gradcu, kjer je naša prva pisateljica pokopana. Tam, daleč od ljubega doma, je mlada žena umrla kot žrtev materinstva. Niti enaindvajset let ji še ni bilo ...

A vendar se je v času svojega res kratkega življenja trdno in za vselej zapisala v slovensko literarno zgodovino. Kot prva slovenska pisateljica-prozaistka. Prva zavestna in tvorna Slovenka v dneh, ko so bile javne in kulturne delavke tudi pri velikih evropskih narodih le redki pojavi.

Celih stodvaindvajset let je minilo od smrti turnske lepoticice. Da, lepoticice! Kajti učeni slavist dr. Radoslav Razlag je Josipino takole opisal (seve, v ilirščini!):

»Struka je visokoga kako mlada jela, vitkotenkoga kako gorska vila, duhapolnoga obraza, žarnih modrih očiju, bjelosvjetle kose, duše nježnočutljive, uzoropolne — duh i srdce, um i razum jednakih, nenavadnih silnih moči.«

Zaradi velike časovne razdalje mora biti naš pogled na njen književni opus posebno rahločuten. Po Levstiku, Stritarju, Jurčiču, Tavčarju, Cankarju in Prežihu ni tako težko pisati slovensko prozo, zlahka je najti pravo besedo za katerokoli človeško čustvo in družbeno situacijo — toda pred več kot sto leti je naša beseda le jecljala, iskala samo sebe, iskala izraz in formo; niti pisava niti pravopis še nista bila prav trdna — v tistih časih je pisala Josipina Turnograjska svoje črtice in povesti ...

Čeravno bi utegnil prestrog, četudi še tako objektivni, ocenjevalec njenega pisateljskega opusa pogrešati kakega posebnega umetniškega žara, vendar nikakor ne bi mogel mimo njene očitne ljubezni do domovine in narodnosti pa tudi ne mimo njenega iskrenega in gorečega svobodoljubja.

Kot da je slutila svojo zgodnjo smrt, je hitela pisati. Po tradiciji je pisala tako vneto in marljivo, da so se domači kar bali za njeno zdravje.

Prvi njen spis »Nedolžnost in sila«, v katerem prva pri nas opeva nesrečno usodo Veronike Deseniške, je izšel l. 1850 v Slovenski Bčeli. Potem je objavljala še vse leto 1851 — nato pa utihnila za vselej. Zakon in materinstvo sta ji iztrgala pero iz rok.

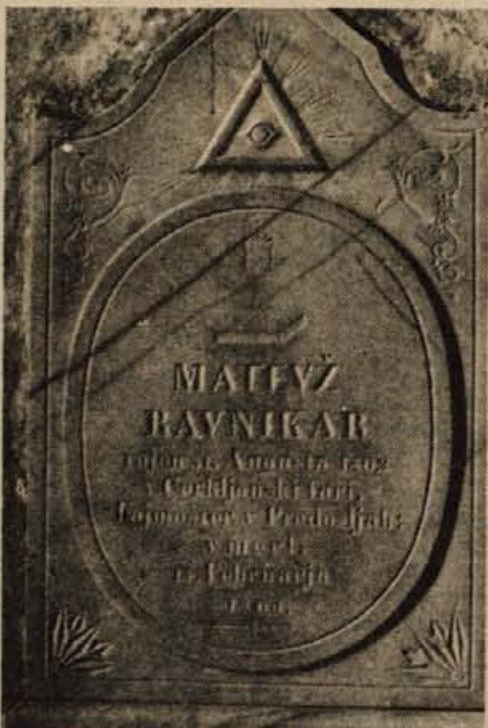
Sicer pa že naslovi književnih del Josipine Turnograjske dovolj povedo: Zvestoba do smrti, Slavjanski mučenik, Svoboda, Svobodoljubna Slovanka, Domoljubje, Poljski rodoljub idr. — Domoljubje in svoboda sta bila očitno vodilna motiva njenega književnega dela, ki pa ga seve ne gre tehtati z današnjimi merili. Čas, v katerem je pisateljica živela in delovala, je bil vse drugačen. Jezik, v katerem je pisala, je bil tedaj še silno neokreten za ustvarjanje proznih literarnih umetnin. Kar pomislimo, da so si celo taki Slovenci, sicer mojstri peresa, kot sta bila Čop in Prešeren pa tudi skoro vsi drugi tedajni slovenski izobraženci, pisali med seboj le nemška pisma ...

Povedati pa moram brž, da sem v rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, imel v rokah in bral celo vrsto pisem, ki jih je pošiljala Josipina Urbančičeva svojemu zaročencu dr. Lovru Tomanu. Vsa so bila pisana v slovenščini!

V zvezi z imenom pisateljice Josipine Urbančičeve-Turnograjske omenjam manj znano dejstvo: da je Julija Primčeva, potem ko je bila že omožena s Schenchenstuelom, prihajala z otroki na Turn letovat. Milo in toplo dolensko podnebje ji očitno ni prijalo (po očetovi strani je bila Julija iz Tržiča, torej gorenjske krvi).

Obelisk na grobu Josipine Turnograjske v Gradcu (na levi ob spomeniku prapranečak pisateljice).

Nagrobna plošča Matevža Ravnikarja-Požencana na pokopališču v Predosljah.

Nagrobni spomenik Lovra Pintarja v Preddvoru.

Matija Valjavec 1831–1897

Kaže, da sta se Josipina in Julija sprijateljili, če se nista že od poprej poznali. Pravijo pa, da sta si bili po vnanjem močno podobni lepotic. Obraze obeh nam je ohranil Langusov čopič.

Valentin Pleiweiss 1785–1866

Pročelje Valjavčeve rojstne hiše na Srednji Beli št. 16.

»Storž'čeva deželica« okrog Preddvora, najljubša pokrajina pesniku Matiji Valjavcu in nisatelju Ivanu Preglju.

In še to: zakaj nimamo v Kranju ulice, imenovane po Josipini Turnograjski? V Ljubljani jo imajo že več desetletij (blizu Drame). Pa vendar sodi njen rojstni dom celo v območje kranjske občine!

•••

Iz Preddvora-bomo zavili proti Belam: na Zgornjo, Srednjo in Spodnjo. Vsaka od teh Bel se ponaša s svojim znamenitim možem. Na Zgornji Beli je bil doma bukovnik Matija Naglič (1799–1854), na Spodnji Beli pa narodni delavec in publicist Blazij Grča (1846–1938).

Najslavnejšega sinu je rodila Srednja Bela – Matijo Valjavca-Kračmana (1831–1897), pripovednega pesnika, zbiralca narodnega blaga in jezikoslovca.

Pesnikova rojstna hiša (Srednja Bela št. 16) ima nenavadno razkošno pročelje (»kmečki barok«). Kaže, da je bila hiša slejkoprej last veljavnega gospodarja. Saj je k hiši sodil še velik mlin, ki pa ga danes ni več. Tudi stope so že zdavnaj utihnile.

Leta 1957, ob 60-letnici pesnikove smrti, je bila v stransko vnanjo hišno steno vzdana spominska marmorna plošča z vklezanim napisom:

V tej hiši se je rodil
Matija Valjavec-Kračman
pesnik in jezikoslovec
* 17. 2. 1831 + 15. 3. 1897

Postavili vaščani
za 60-letnico smrti.

Leta 1870 je posest kupila od Valjavčevih Marija Rozman. Hišo je obnovila, kar priča njen monogram in letnica nad glavnimi vrati (MR 1873). Zdaj se pri hiši pišejo za Brešarje, še vedno pa se pravi »pri Kračmanu«. – Tudi ena od starih hrušk-tepk, pod katerimi je poležaval Matija in staknil pljučnico, še stoji. Dolgo pa ne bo ...

Rojstni dom začetnika našega epskega pesništva je bil že od nekdaj nekaj posebnega: gospodarji so bili svobodnjaki in ni jim bilo treba opravljati tlake brdski graščini. Le to dolžnost so imeli vsakokratni posestniki, da so morali sleherno nedeljo odpirati jez in spuščati Belico v posebno pretoko, po kateri je voda tekla skozi bližnji gozd v graščinske ribnike, da bi jih svežila.

Pesnikov oče, Anton Valjavec, je veljal v vasi za posebno modrega in izvedenega

(Nadaljevanje na naslednji strani)

Rojstna hiša Valentina Pleiweissa na Trsteniku (pri Ferjanu).

moža. Izmed vseh Beljanov (v narečju: »Bvanov«) je bil razmeroma najbolj izobražen, saj je napravil celo nekaj razredov celjske gimnazije. Zato ga je baron Anton Zois, graščak na bližnjem Brdu, ki so mu bile podložne vse okoliške vasi, imenoval za »oberrihtarja« vseh treh Bel – torej je bil pesnikov oče veljaven župan – to pa je bila kaj imenitna čast za hišo in za družino.

Sicer pa Kračmanov dom ni bil kar tako: k hiši je spadal cel grunt – mlin, stope in žaga so tudj prispevali k blagostanju Valjavčevih. Revščina torej ni botrovala desetim županovim otrokom (8 fantov, 2 hčeri)!

Smem celo trditi, da je prav to domače gmotno ugodje še pozneje tako vplivalo na doraščajočega Matijo, sprva študenta na Dunaju, pozneje profesorja na hrvaških gimnazijah, da ni bil nikoli v življenju pesimist. V svojih pesnitvah je bil veder, šegav in prešeren – vzdihoval v kakem svetobolju ni nikoli! Tudi v zakonu je bil srečen, rodilo se mu je osem sinov in ena hči.

Pesniška bera Valjavčeva je obilna. Od l. 1848, ko je v Novicah priobčil prvo svojo pesem, pa vse do l. 1866, ko se je od pesništva že nekako poslovil in se pričel posvečati znanosti, je napisal vrsto lirskih, še več pa epskih pesmi. Hkrati pa je bil Kračmanov Matija vnet zbiralec in zapisovalec ljudskih pesmi: Tako zagnan, da mu je učni profesor Marn dejal, da je kar »premarljiva bučela kranjska«.

Janez Trdina, pisatelj prve slovenske slovstvene zgodovine, je Valjavca ocenil takole:

»Domači Parnas se je tudi sicer oživel – Matija Valjavec je nabiral narodne pesmi, po njih je obračal tudi svoje tako spretno in lično kakor nobeden drugi. Marsikdaj bi mislil človek, da bere pravo narodno, ko bi ne bilo podpisano njegovo ime. Kar je naših poetov, ne zлага pesem nihče tako lahko in naglo kot Matija. Mogli bi se z njim ponositi, ali kaj, ko mu narava ni dala vroče fantazije in strastnih občutkov. V srcu ni nosil, da jo povem po Prešernu, ne pekla, ne neba – ampak neskončno flegmo. Najboljše, in včasih zares dobre, so tedaj njegove pripovedujoče pesmi, katerim se poda tudi najlepše narodni ton Valjavčev.«

Trdina očitno odobrava pesniško smer, ki se ji je mladi Valjavec posvetil že v času, ko je gaj slovenskih pevcev odmeval od samih lirskih vzdihov.

Prav gotovo pa je bila osnova Valjavčevemu epskemu občutenju prelepa pokrajina okrog Bel ter strmine bližnjega Storžiča in sosede Zaplate. Vso to področje je nosil v srcu do zadnjih ur pred smrtjo – bilo je to njegovo ljubo – Storžičevo kraljestvo.

Valjavčevo zamaknjenost v te kraje je pozneje delil z njim tudi pisatelj dr. Ivan Pregelj, ki jo je v času svojega službovanja na kranjski gimnaziji, čestokrat peš ubral proti Belam. Izpovedal se je:

»Saj nisem od tam doma. Pa odkar svoje domačije nimam več, lepo »Storžičevo deželico« mi je Bog dal v znamenje in v tolažbo za izgubljeni dom.

Grad Turn nad Preddvorom, rojstni dom prve slovenske pisateljice Josipine Urbaničičeve-Turnograjske.

Tja morem hoditi in tudi hodim kakor domov. Hodim, ljubim in trpim, kakor je hodil, ljubil in trpel Matija Valjavec, Kračmanov študent z Bele. Sam je zapisal, kako je hodil, ljubil in trpel. Ko je konec šole dobil dober red, je šel vesel domov iz Ljubljane. Pa ni šel na Kranj in Kokrico, ampak na Smlednik in Preddvor, in ko pride domov na Belo in stopi v hišo, najde očeta na – odru mrtvaškem ...»

Novelo »Na vakance« – ki so ji te tople besede za uvod – je Pregelj objavil najprej v Mladiki l. 1930. Ponovno je bila novela natisnjena v šestem zvezku pisateljevih Izbranih spisov l. 1931. V bibliofilski izdaji, ki sta jo pripravila Pregljeva sinova profesor Bogo in slikar Marij, je izšla l. 1944.

Na jesen svojega življenja se je Matija Valjavec docela posvetil znanstvenemu delu na področju hrvaškega jezikoslovja. Njegov prispevek pri sestavljanju Riječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika je ogromen. – Za svoje znanstveno delo je bil naš rojak deležen najvišjega priznanja: dne 21. novembra 1879 ga je Jugoslavenska akademija v Zagrebu imenovala za svojega pravega člana.

Pod Storžič se ni Matija Valjavec-Kračman nikoli več vrnil. Svoj poslednji dom je dobil na zagrebškem Mirogoju. – Žal, njegov grob – na zelo častnem mestu ob osrednji aleji – ni dobro oskrbovan. Predlagal sem že pred leti, da bi Valjavčeve zemske ostanke prenesli v Kranj, v Prešernov gaj. Tudi za Josipino Turnograjsko, ki ji bodo – če že niso – grob v Gradcu zdaj zdaj prekopali, sem predlagal, da bi njene koščice prenesli v Prešernov gaj. A sem govoril zaman, gluha loza se ni odzvala ... Kajti lepo bi bilo, če bi gorenjske književnike, za katerih grobove nihče več ne skrbi, prenesli v naš Panteon – v Prešernov gaj.

•••

Od Zgornje Bele do Trstenika ni daleč, ves čas vodi pot pod pobočji 2152 m visokega Storžiča, ves čas v okrilju bližnjega Sv. Lovrenca (883 m).

In že smo na Trsteniku – domačem kraju čvrstega rodu Pleiweissov, iz katerega je izšel tudi »oče slovenskega naroda« dr. Janez Bleiweis – vitez Trsteniški!

Še zdaj stoji na vzpetini, vzhodno od farne cerkve trsteniške, prav skromna domačija, iz katere so izšli Pleiweisovi, pozneje preimenovani v Pleiweisse in Bleiweise.

Hiši se še danes pravi »pri Ferjanu« (t. j. Florjanu). Tu so se že od nekdaj ukvarjali s prejo volne in tkanjem sukna.

Ko pa se je enemu od sinov, Nikolaju, zazdelo doma pretesno, se je sredi 18. stoletja odselil v Kranj, si tu kupil hišico v ozki Svinjski ulici (sedaj Tavčarjeva ulica št. 23) in pričel kupčevati s suknom. Kot izveden tkalec se je pač spoznal na blago. Sprva so bile to le kupčije podjetnega kramarja na sejnih, sčasoma pa je postal že Nikolajev sin Valentin Pleiweis kupčevalec s suknom na veliko. Prodajal pa ni blaga le domačim, pač pa tudi kupcem zunaj deželnih meja.

Kot tak je Valentin Pleiweis dostikrat potreboval tudi odvetnikovo pomoč, da bi zanj v pravadah sukal jezik in pero. Zato zasledimo ime Valentina Pleiweissa kar večkrat v seznamih klientov Prešernove advokatske pisarnice (v letih 1847–1849).

Sin Valentinov dr. Janez Bleiweis (1808 do 1881) je bil rojen v hišici, ki jo je kupil njegov ded Nikolaj v Kranju. Omeniti še velja, da je bil dr. Janez Bleiweis prvi Slovenec, ki je postal prvi član Jugoslavenske akademije v Zagrebu.

Rod trsteniških Playbesov ni usahnil. Živi še v številnih potomcih Valentinovih sinov – vendar v dveh vejah: eni so Pleiweissi, drugi so Bleiweisi. Mnogi od letih so postali sloviti znanstveniki, zdravniki, inženirji in častniki. Žive pa sedaj v Ljubljani in v Mariboru.

Pravično bi bilo vrniti spet ulicam v Kranju in v Ljubljani prvotno Bleiweisovo ime. Ali sme biti le v Zagrebu Bleiweisova cesta?

Nad Trstenikom ždi na gorskem pobočju manjša vasica Povlje. Toda gospodarsko trdna, tu so kmečke hiše res ponosne hiše veljavnih rodov. Zato je ta mala vas dala slovenstvu kar dva pomembna izobraženca: zgodovinarja dr. Franca Perneta (1861–1935) in diplomata Ivana Perneta (1889–1933).

•••

Srednja vas nad Goričami je rojstni kraj pisatelja Alojzija Kokalja (od 1869 do 1931), ki je nekatera svoja dela objavljaj pod psevdonimom Luigi Calco. Po svoji književni zvrsti je bil Kokalj duhovit satirik. Bil je napredno usmerjen, vendar je v svojih delih bičal splošne slovenske razvade in napake ne glede na svetovno-nazorsko plat.

SNOVANJA – posebno kulturno rubriko Glasa urejajo: Jože Bohinc, Benjamin Gracer, Janko Krek, Andrej Pavlovec (likovna umetnost, umetnostna zgodovina, arhitektura, urbanizem), France Pibernik (leposlovje, literarna zgodovina), Niko Rupel, Janez Šter, Albin Učakar (odg. urednik), Črtomir Zorec (kulturna zgodovina), Olga Zupan (zgodovina, arheologija, etnologija, spomeniško varstvo).